

ПОРІВНЯЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУР: ЗВ'ЯЗКИ, СПАДКОЄМНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВНІСТЬ

У статті зроблено огляд досліджень у галузі взаємозв'язаного вивчення зарубіжної та української літератур у загальноосвітній школі.

Серед найактуальніших проблем сучасної методики літератури виділяється проблема взаємозв'язаного вивчення різнонаціональних літератур, яке складається у порівнянні літературних напрямків, творчості письменників, сюжетів творів, образів, художніх засобів тощо.

У статті зроблено огляд досліджень у цій галузі, розглянуто погляди різних авторів на проблему. Такий огляд, на нашу думку, буде корисним як вчителю-практику, так і методисту-досліднику, тому що дасть можливість ознайомитися з цілою низкою праць з проблеми, визначити своє ставлення до них.

Одним із перших у 70-ті роки XIX ст. історико-порівняльне вивчення української літератури та фольклору застосував М. Драгоманов. Він, зокрема, зацікавився появою мандрівних сюжетів в українському письменстві.

Значний внесок у порівняльне літературознавство в Україні зробив І. Франко. Його цікавили такі питання: 1) зв'язки зарубіжного письменника з українською літературою; 2) зв'язки українського письменника з зарубіжними; 3) порівняльний (компаративний) аналіз творчості українських та зарубіжних письменників; 4) порівняльний аналіз напрямів і течій у різних літературах; 5) дослідження міграцій сюжетів та образів. У галузі драматургії великого значення набули праці І. Франка про творчість Шекспіра, Гауптмана та ін. І. Франко вперше в історії українського літературознавства обґрунтував взаємозалежність національного і загальнолюдського в літературі [1].

Серед учених-компаративістів, які працювали у 30-50 роках XX століття, слід відзначити О. Білецького. Його цікавили головним чином російсько-українські зв'язки, а також зв'язки української та російської літератур з літературами зарубіжних країн Європи [2].

Серед методичних робіт 60-70-х років XX ст. з проблеми порівняльного вивчення літератур можна відзначити дослідження Н. Назарової [3].

У дисертаційному дослідженні Н. Назарової подаються провідні аспекти розгляду міжлітературних зв'язків у школі, які включають вивчення безпосередніх контактів письменників, специфіки художнього перекладу, літературних напрямків, мандрівних сюжетів, загальнолюдського в національних літературах.

Серед методичних досліджень 80-х років з проблеми порівняльного вивчення літератур слід назвати докторську дисертацію К. Нартова. Автор розглядає особливості сприйняття учнями інонаціональної літератури, пропонує для шкільного аналізу такі літературні паралелі, як Чехов і Мопасан, Мольєр і Грибєєв, Байрон і Пушкін, Гете і Пушкін, Достоевський і Драйзер та ін. Результативне вирішення проблеми взаємодії національних літератур у межах шкільного курсу, як вважає К.М. Нартов, пов'язане з такими питаннями: 1) усвідомлення і характеристика єдності світового літературного процесу; 2) зміст міжнародних літературних зв'язків; 3) тематичні, ідейні, образні, стильові мотиви; контактні зв'язки; 4) типологічні сходження як особлива форма утвердження єдності світового літературного процесу; 5) ствердження національної своєрідності кожної літератури. Автор підкреслює важливість проблеми, що розглядається, і в суто педагогічному аспекті, вважаючи не ефективним відокремлене вивчення будь-якого курсу літератури [4].

Питання взаємозв'язаного вивчення української та російської літератур у школі розглядається у дослідженні С.О. Пультера, який простежує його під час вивчення казок, знайомства дітей з прислів'ями та приказками, у процесі порівняння образів [5].

Взаємозв'язки зарубіжної та російської літератур досліджували Т.С. Зепалова, С.Л. Трємбітська, А.М. Лісовський та ін.

У робіт Л.Ф. Мірошніченко та Т.М. Нефедової [6] розкриваються методичні шляхи взаємозв'язаного вивчення літератур у 8-9 класах, подається компаративний аналіз творів різнонаціональних літератур.

Предметом дисертаційного дослідження А. Градовського є розкриття взаємозв'язків вітчизняної та зарубіжної класики у 9-10 класах загальноосвітньої школи. Автор розглядає "лише найважливіші в умовах шкільного курсу аспекти літературних зв'язків, а саме: елементи типологічної спільності (теми, сюжети, ідеї, образи); творчі контакти письменників". Серед умов, визначених дослідником для проведення порівняння творів літератури, найбільш важливим називається підпорядкування порівняльного аналізу творів двом цілям: виявлення спільного і виділення національно своєрідного. Проводяться такі паралелі: "Слово о полку Ігоревім" – "Пісня про Роланда", Котляревський – Вергілій, "Катерина" Т. Шевченка – "Дітовбивця" Шіллера, "Чорна рада" П. Куліша – "Айвенго" В. Скотта [7].

Цікавим у плані висвітлення міжлітературних зв'язків є дослідження Ж. Клименко. Автор визначає етапи розвитку вітчизняної методики; подає класифікацію видів порівняння, які застосовуються у шкільній практиці, розробляє пропедевтичний курс взаємозв'язаного вивчення літератур, який включає розгляд контактних зв'язків, типологічних подібностей та генетичної спорідненості [8].

Обґрунтованим є дисертаційне дослідження В.В. Снегирьової [9]. Автор розглядає проблему літературних взаємодій у світовому літературознавстві, аналізує реалізацію проблеми у шкільній практиці, розробляє оригінальну методику взаємозв'язаного вивчення творів малої літературної форми.

Про актуальність проблеми порівняльного вивчення української та зарубіжної літератур свідчать численні публікації у науково-методичних збірниках, часописах "Зарубіжна література в навчальних закладах", "Всесвітня література та культура", "Українська література в загальноосвітній школі".

Закономірний характер зв'язків літератур підтверджує те, що, наприклад, класицизм, романтизм, реалізм увійшли у літературну історію всіх європейських народів. Саме факт такого типу повторювальності, безперечно, веде до впевненості у єдності світового літературного розвитку. Регулярний характер подібності міжнародних літературних течій є доказом єдності і зумовленості художніх систем [10].

Серед найвагоміших досягнень сучасного українського порівняльно-історичного літературознавства можна назвати такі: 1) створення відділу світової літератури і компаративістики в Інституті НАН України, кафедр теорії літератури і компаративістики в ННУ ім. Т.Шевченка та університеті "Києво-Могилянська академія"; 2) відкриття спеціалізованих рад із захисту дисертацій з компаративістики; вихід 5-томного дослідження "Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті"; 3) вихід у світ ряду монографій, статей, що порушують питання порівняльного вивчення літератур: Г. Вервеса; Д. Наливайка; В. Матвійшина; А. Волкова; Ю. Булаховської та інших.

У процесі вивчення історії всесвітньої літератури порівняльний метод виконує кілька функцій. Він є синтезом попереднього конкретно-історичного вивчення окремих національних літератур, який узагальнює його результати, виявляє загальні процеси розвитку літератур, що зіставляються, та їх розбіжності.

Одночасно порівняльний метод є вихідним для подальшого вивчення національної специфіки літератур, що порівнюються. Він дає можливість звернути увагу на явища, які під час ізольованого вивчення однієї національної літератури могли здаватися другорядними. Лише у процесі багаторазового спостереження ці явища виявляють своє значення. Зіставлення з іншим національним матеріалом допомагає знайти новий підхід до вивчення деяких магістральних процесів національних літератур.

Отже, національні літератури, що розглядаються у контексті світового розвитку, виявляють нові риси, знаходять нове значення.

І, нарешті, порівняльний розгляд на різнонаціональному матеріалі значних теоретичних проблем дозволяє порушувати і вирішувати їх з належною широтою історичної перспективи.

Одним із аспектів взаємодій літератур є спадковість у їх розвитку.

"Розуміючи спадковість літературного розвитку як синтез, – зауважує О.Бушмін, – ми не можемо вважати його вичерпаним, назавжди завершеним навіть відносно найвіддаленіших епох. Далеке за часом може бути актуальнішим за близьке" [10: 67].

Проблеми, які порушували у своїх творах як зарубіжні, так і українські письменники, не втратили своєї актуальності й гостроти в наш час. Духовні цінності випробовуються часом. Погляд на минуле з позицій сучасності відкриває у творах літератури нові цінності. Ефект спадковості літератури полягає не стільки у схожості подальшого з попереднім, скільки у їх розбіжності. При цьому схожість подальшого з попереднім зберігається як щось загальне, як схожість різних аспектів у несхожому цілому.

Відомим є, наприклад, факт про сильний вплив Пушкіна на Гоголя. "Нічого не робив я без його поради, – зізнавався Гоголь. – Жодний рядок не писався без того, щоб я не уявляв його перед собою" [11].

А між тим як письменник Гоголь нічим не нагадував Пушкіна.

"Тільки тоді можна зрозуміти велич Шевченка, – писав І. Франко, – коли порівняємо його з попередниками і вчителями, з польськими і російськими: Міцкевичем, Рилєєвим, Пушкіним... Він наскрізь індивідуальний і відрізняється від них навіть там, де вчиться в них." [10: 97].

Про зворотний бік спадковості у вивченні літератури – перспективність у методичному плані – пише Н.Й. Волошина: "Перспективність навчання полягає в тому, щоб заздалегідь підготувати учнів до сприйняття матеріалу в наступних класах. А також у тому, щоб не давати учням занадто рано те, що вони одержать пізніше, коли будуть підготовлені до сприйняття нового матеріалу" [12: 3].

Необхідність вивчення зарубіжної літератури у контексті світового літературного розвитку підкреслював Ю.І. Султанов [13]. Він висунув певні принципи викладання шкільного курсу зарубіжної літератури: 1) принцип країнознавчого й етнокультурного підходу у вивченні зарубіжної літератури; 2) принцип історизму; 3) принцип вивчення літератури як мистецтва слова; 4) принцип пріоритету загальнолюдських цінностей; 5) принцип цілісності розуміння художньо-естетичної сутності твору.

До цих принципів ми б додали принцип вивчення національних літератур у взаємозв'язку, у контексті світового літературного процесу.

1. Франко І. Про театр і драматургію: Вибрані статті. – К., 1957. – 237 с.
2. Білецький О.І. Українська література серед інших слов'янських літератур. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 48 с.
3. Назарова Н.М. Изучение связей русской и зарубежной литератур в средней школе (4-8 классы): Автореферат дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ленинградский гос. пед. ин-т. – Л., 1978. – 17 с.
4. Нартов К.М. Взаимосвязи отечественной и зарубежной литературы в системе нравственно-эстетического воспитания школьников: Автореферат дис... доктора пед. наук: 13.00.02 / НИИ содержания и методов обучения. – М., 1984. – 36 с.
5. Пультер С.О. Взаємозв'язок у викладанні української і російської літератур: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1982. – 88 с.
6. Мирошниченко Л.Ф., Нефёдова Т.М. Методические рекомендации по взаимосвязанному изучению русской, украинской и зарубежной литератур в средней школе. – К.: КГПИ, 1987. – 30 с.

7. Градовський А.В. Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02.– К., 1994. – 181 с.
8. Клименко Ж.В. Взаємопов'язане вивчення зарубіжної та української літератур у 5-8 класах загальноосвітньої школи: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02.– К., 1999.– 190 с.
9. Снегірьова В.В. Вивчення української літератури у взаємозв'язках із зарубіжною у 5-11 класах загальноосвітньої школи (на матеріалі творів малої літературної форми): Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. – К. – 1999.– 190 с.
10. Бушмин А.С. Преемственность в развитии литературы.– Л.: Худ. лит.,1978.– 223 с.
11. Гоголь Н.В. Собрание сочинений в 7 т., – М., Худ. лит.– Т.4. – 1985.– С. 88.
12. Волошина Н.Й. Методика літератури. Проблеми, пошуки, здобутки, перспективи // Українська література в загальноосвітній школі. – 1999. – № 1.– С. 2- 4.
13. Султанов Ю.І. Методична концепція викладання зарубіжної літератури // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2000. – № 2. – С. 2-6.

Матеріал надійшов до редакції 1.11.2004 р.

Гордиенко Е.А. Сравнительное изучение литератур: связи, взаимодействие, преемственность и перспективность.

В статье сделан обзор исследований в области взаимосвязанного изучения зарубежной и украинской литератур в общеобразовательной школе.

Gordienko O.A. Comparative Study of Literatures: Contacts, Heredity, Perspectives.

The article presents in itself an outline of researches in the field of concurrent study of Ukrainian and foreign literatures in the secondary school.